Pakrikštyti ir siunčiami

Lietuvių misijos Amazonijoje

Baptized and Sent

Lithuanian Missions in the Amazon

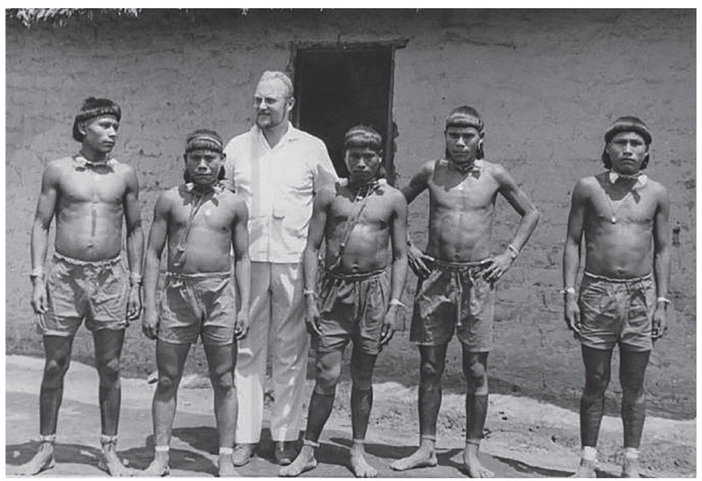

Tėvas Tiesa Kleo Pranciškus Eliadorė / Padre Silva Cléto, Francisco – Fotografė ir autorė fotoįrašo nežinoma. Fotografija iš asmeninio archyvo. Kleopo Eliadorės vaikystės metais. Eliadorių šeimos archyvo nuotrauka

Pakrikštyti ir siunčiami
2019 m.
spalio mėn.

BAŽNYTINIO PAVELDO MUZIEJUS
2009–2019

ARCHIDIOECESIS VILNENSIS
VILNIAUS ARKIVYSKUPIJA

Popiežius Pranciškus 2019 m. spalį paskelbė ypatinguoju misijų mėnesiu, skirtu švęsti popiežiaus Benedikto XV apaštališkojo laiško *Maximum Illud* 100 metų sukaktį. Šį laišką Benediktas XV parašė praėjus vos metams po Pirmojo pasaulinio karo pabaigos. Karas, smarkiai pakeitęs geopolitinį Europos, o kartu ir Europos valstybių turėtų kolonijų kituose žemynuose žemėlapį, paskatino Bažnyčią permąstyti savo misijinę veiklą, tikslus bei būdus. Kviesdamas visą Katalikų bažnyčią patirti Ypatingąjį misijų mėnesį, popiežius Pranciškus nesikreipia vien į svetimose kultūrose, kituose žemynuose misijas vykdančiuosius. Popiežiaus žinia skirta visiems krikščionims: „Kiekvienas krikščionis yra siunčiamas į misiją, kad visi žmonės žinotų, jog jie yra pašaukti būti Dievo vaikais."

Šis Misijų spalis ypatingas: atsiliepdamas į Lotynų Amerikos Vyskupų konferencijų troškimą, taip pat į ganytojų ir tikinčiųjų kitose pasaulio šalyse prašymus, popiežius nusprendė sušaukti Specialiąją Vyskupų Sinodo asamblėją, skirtą Amazonijos regionui. Pagrindinis jos tikslas – surasti naujus tos Dievo tautos dalies, ypač autochtonų, evangelizavimo kelius.

Pope Francis announced October 2019 to be the Extraordinary Missionary Month to celebrate the 100th anniversary of Pope Benedict XV's Apostolic Letter *Maximum Illud*. The letter was written only a year after the end of World War I. The war, which drastically altered the geopolitical map of Europe as well as the map of European colonies on other continents, prompted the Catholic Church to rethink its missionary activities, goals, and ways. By inviting the entire Catholic Church to experience the Extraordinary Missionary Month, Pope Francis does not target only those working in other cultures or continents. The Pope's message is for all Christians: "Every Christian is sent on a mission to let all people know they are called to be God's children."

This *Mission October* is special for yet another reason: in response to the desire of Latin American Episcopal Conferences, as well as the requests of pastors and believers in other parts of the world, the Pope has decided to convene a Special Assembly of Episcopal Synods for the Amazon region. Its main purpose is to find new ways of evangelizing that part of God's people, especially the autochthonians.

Šie du persipinantys Bažnyčios gyvenimo įvykiai – puiki proga dar kartą prisiminti ir įvertinti patogią ir pažįstamą kasdienybę paaukojusius tautiečius, laivais ir lėktuvais supynusius visą pasaulį apraizgiusį tinklą. Amazonijos istorijoje išlikę sunkiai vietinių ištariami, pagal klausą savitai užrašyti lietuviški vardai ir pavardės – Padre Medico Bendoraitis, Lituano Casimiro Beksta, Tony Saulaitis ir kiti.

The two interrelated events of the Church are a great opportunity to once again remember and appreciate the people who sacrificed their comfortable and familiar life for the sake of humanitarian help, evangelization, and apostolic work. Travelling by ships and planes, they have created a worldwide network with their locally transcribed names – Padre Medico Bendoraitis, Lituano Casimiro Beksta, Tony Saulaitis and others – recorded in the history of the Amazon.

Trys lietuviai misionieriai – Antanas Saulaitis SJ, A. F. Bendoraitis ir K. Bėkšta SDB aukoja šv. Mišias Bolivijoje, Padre Medico misijos bažnyčioje.

Three Lithuanian missionaries – Antanas Saulaitis SJ, A. F. Bendoraitis and K. Bėkšta – celebrating the Holy Mass in Padre Medico's Mission Church, Bolivia.

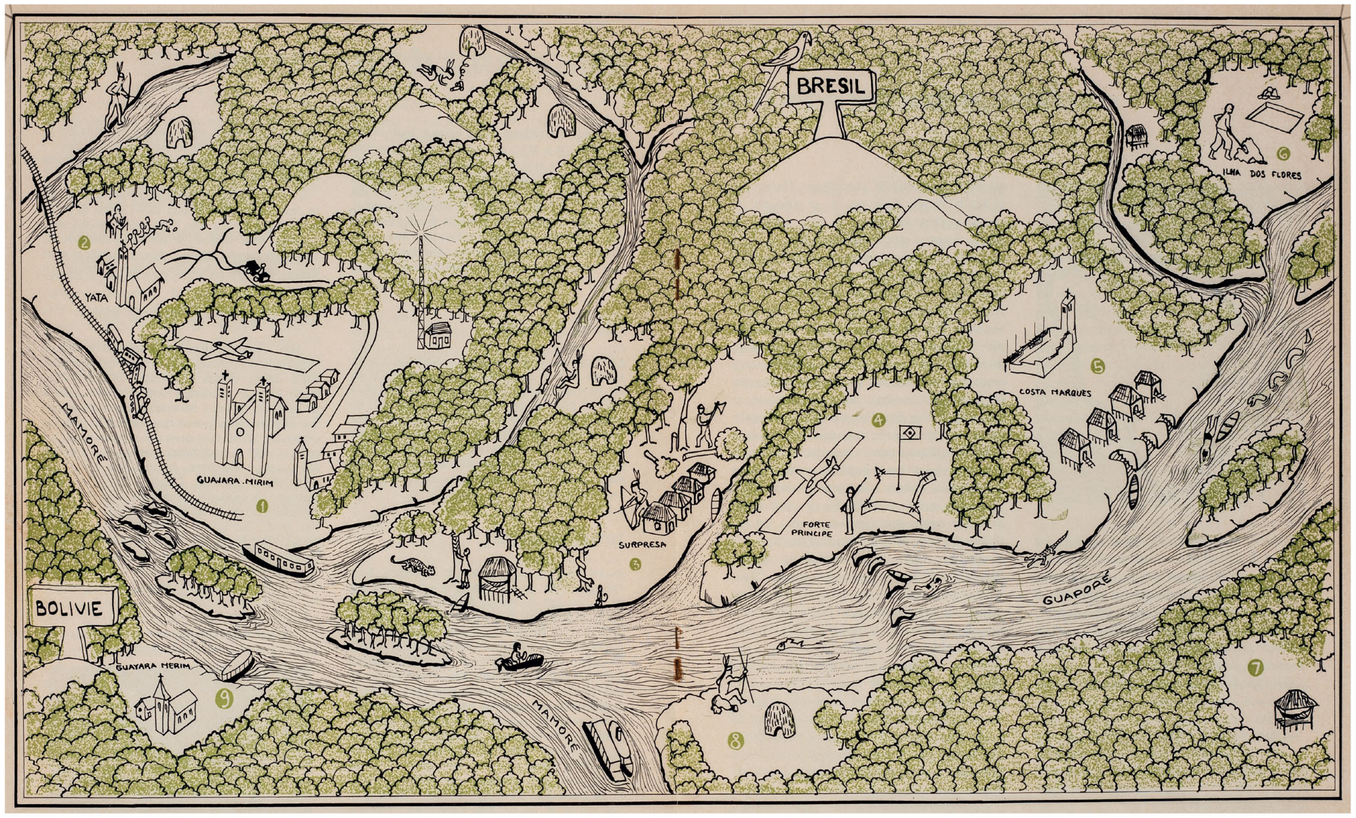

Brazilijos pasienio su Bolivija plotai, kuriuose dirbo kun. A. F. Bendoraitis. XX a. 7 deš.

The border of Brazil and Bolivia where the Reverend A. F. Bendoraitis worked. 1960s.

1 *Guažara Mirino misijos centras. Atvykus pirmajam misionieriui, centre gyveno apie 300 gyventojų. Per dešimtmetį skaičius išaugo iki 10 000. Centre pastatyta Madeiros–Mamorė geležinkelio stotis, dvi bažnyčios, lėktuvų nusileidimo takas, edukacinių radijo laidų stotis, laivas-ligoninė ir kitos įstaigos.*

Guajara Mirim Mission Center. Upon arrival of the first missionary, there were about 300 inhabitants. Over a decade, the number grew to 10,000. The center includes Madeira-Mamore train station, two churches, an airplane runway, an educational radio station, a ship-hospital and other facilities.

2 *Jata, žemės ūkio kolonija, su centru Guažara Mirinu sujungta vieninteliu veikiančiu regiono keliu. Jatoje veikia mokyklos ir socialinis centras.*

Yata, an agricultural colony, is linked to the center of Guajara Mirim by the only functioning road in the region. There are some schools and a social center.

3 *Surpresa, misionierių įkurtas ir aprūpinamas Brazilijos indėnų kaimas.*

Surpresa, a Brazilian Indian village founded and supplied by missionaries.

4 *Forte Principe, senas karinis įtvirtinimas Bolivijos pasienyje su Brazilija. Čia įrengta trasa lėktuvams, karinis garnizonas.*

Forte Principe, an old military fortification on the Bolivian-Brazilian border. There is a runway for planes, and a military garrison.

5 *Kosta Markesas. Statomas kaučiuko rinkėjų kaimas su bažnyčia ir socialiniu centru.*

Costa Marques. A village for runner pickers under construction, with a church and a social center.

6 *Ilha das Flores. Kaimo mokytojams statoma mokykla.*

Ilha das Flores. A school for village teachers under construction.

7 8 *Bolivija. Vietinių stovyklos, lankomos ir prižiūrimos misionierių.*

Bolivia. Native camps, visited and looked after by missionaries.

9 *Guajaramerinas, Bolivijos miestas, priešais Guažara Mirinų. Tarp miestų vyksta ir juos jungia nuolatinis valčių eismas. Upė šioje vietoje yra daugiau nei 1 km pločio.*

Guajaramerin, a city in Bolivia, in front of Guajara Mirim. There is constant boat traffic connecting the two cities. The river here is more than 1 km wide.

Pirmasis žinomas lietuvis misionierius t. Andriejus Rudamina SJ buvo išsiųstas misijoms į Indiją dar 1625 metais. Nors jo puikūs darbai Indijoje bei Kinijoje, atkreipę netgi popiežiaus Leono XIII dėmesį, turėjo padrąsinti ir paskatinti tautiečius misijų tęstinumui, panašu, kad XVII–XVIII a. misionieriško darbo netrūko ir savame krašte, o visas XIX a. buvo ne tik lietuviškumo, bet ir katalikybės engimo bei persekiojimo amžius, todėl lietuvių misionieriams buvo itin sudėtinga įsilieti į misijų sąjūdį. Tik atkūrus nepriklausomą Lietuvos Respubliką atsirado galimybė užsiimti kryptinga misijų veikla: įsteigti pirmieji Misijų sąjungos skyriai, 1930 m. pradėtas leisti žurnalas „Misijos“, šiam tikslui rinktos aukos ir, svarbiausia, atsirado pirmos dešimtys žmonių, atsiliepiančių į misionierišką pašaukimą. Nuo to laiko šimtai vyrų ir moterų, vienuolių ir pasauliečių, nustūmę šalin savanaudiškus tikslus ir komforto paieškas, iškeliavo dirbti pagal savo unikalų pašaukimą – įvertinti savo talentus ir dalintis geriausiu, ką turi.

The first known Lithuanian missionary, the Jesuit father Andriejus Rudamina, was sent to work in the distant cultures of India and China in the early 17th century. After this successful and early start in the history of Lithuanian missionary work, Rudamina's compatriots might have felt encouraged to continue his missions, but apparently, in the 17th and 18th centuries there was enough missionary work to be done at home, and besides, the entire 19th century was a period when both the Lithuanian spirit and Catholicism were oppressed and persecuted, and Lithuanian missionaries found it very difficult to join the missionary movement. It was not until the restoration of the independent Republic of Lithuania that a possibility to get involved in purposeful missionary activity presented itself: the first branches of the Union of Missions were founded, the magazine *Missions* was launched in 1930, donations began to be collected, and most importantly, dozens of people responded to the missionary call. Since then hundreds of men and women, both religious and lay people, have put aside their selfish goals and the need for comfort and left to work each according to their own calling – to evaluate their talents and share the best they had.

Žurnalas „Misijos“, 1937 m. 1930–1940 m. ėjęs mėnraštis įkvėpė misijoms dešimtis pirmųjų lietuvių misionierių. Tėvų jėzuitų pastangomis leistas žurnalas pasakojo apie Misijų Sąjungos veiklą, Bažnyčios problemas misijų kraštuose, vietinius papročius ir tikėjimus, misionierių veiklą ir gyvenimo būdą. Per veiklos dešimtmetį buvo išleisti 128 „Misijų“ numeriai.

Missions Magazine, 1937. A monthly magazine inspired dozens of the first Lithuanian missionaries. Published by Jesuit Fathers from 1930 to 1940, the magazine focused on the work of the Missions Union, Church problems in missionary areas, local customs and beliefs, missionary activities, and lifestyles. During the decade of operation, 128 Mission issues were published.

Vienas iš trijų ligoninių-laivų „Lituania“, kun. A. F. Bendoraičio iniciatyva kursavusių Gvaporės ir Mamorės upėmis. Išradingo gydytojo dėka tūkstančiai vietinių gyventojų buvo išgydyti ir išgelbėti nuo epidemijų.

One of three hospital ships, Lituania, that, on the initiative of A. F. Bendoraitis, coursed the rivers of Guapore and Mamore. Thousands of locals have been cured and rescued from epidemics thanks to his inventive approach.

Gydytojas kun. dr. Aleksandras Ferdinandas Bendoraitis (1919–1998) darbą Vakarų Amazonijoje pradėjo nuo šiaudine pastoge dengtos ambulatorijos. Kas keletą metų plėsdamas kliniką jis kraustėsi vis į kitą vietą, kol 1973 m. įkūrė modernią 136 lovų ligoninę, aptarnaujančią visų socialinių sluoksnių ir tautybių žmones. 9-ojo deš. pr. A. Bendoraitis persikėlė į Boliviją, kur taip pat pastatė ligoninę, kovojo su tarp vietinių paplitusiomis ir įsisenėjusiomis bėdomis – alkoholizmu ir pasienio narkotikų prekyba. Vos atvykęs, misionierius suvokė didžiulių retai apgyventų plotų reikmes ir įsteigė vyskupijos radijo stotį bei tinklą, kuriuo švietimo programos pasiekė tolimiausias vietoves. Per tuos metus pastatydino tris ligonines-laivus „Lituania“, kuriais lankydavo indėnų, kariuomenės įgulų ir kitus kaimus, kurį laiką turėjo ir greitosios pagalbos

lėktuvėlį. Misionieriaus svajonė buvo Gvaporės upės saloje įsteigti atskirą kaimą raupsuotiesiems. Labiausiai jis išgarsėjo 7-ojo dešimtmečio pradžioje, kai San Choakine prasidėjo epidemija. Pirmasis ten nuvykęs, per dvi dienas jis ištyrė ligos pobūdį ir pradėjo savarankiškai skiepyti bei gelbėti žmones. Lietuvis misionierius nepaprastai rūpinosi čiabuviais, o šie kun. dr. A. Bendoraitį vadino tiesiog „Padre Medico“.

A. F. Bendoraitis, rūpindamasis vietiniais, nepaisė iššūkių ir pavojų. Kartą iš pasakojimų girdėtais džiunglių takais jis nusekė pas atsiskyrusią, besislapstančią gentį, kurios likę buvo vos dvidešimt keli nariai, visi pažymėti šūvių randais. Pradėjęs ten dirbti, jis išgelbėjo šią gentį nuo visiško išnykimo. Vėliau misionierius Gvaporės aukštupyje keturioms indėnų tautelėms įsteigė saugesnę vietą ir kurį laiką rūpinosi jos administravimu.

While caring for the locals, A. F. Bendoraitis ignored the challenges and dangers. Once, based on the stories he heard, he trekked through the jungle paths to a secretive tribe with only twenty members remaining, all marked by gun scars. He went to work for that tribe, saving it from complete extinction. Later, the missionary established a safer place in the upper Guapore for four Indian tribes and for some time administered it.

Rev. Dr. Aleksandras Ferdinandas Bendoraitis (1919–1998) started his work in the Western Amazon from a thatched-roof shelter. Every few years he would expand his work into new locations until he finally opened a modern 136-bed hospital that catered to people of all social and ethnic backgrounds in 1973. In the early 1980s A. Bendoraitis moved to Bolivia, where he also built a hospital, and continued to tackle widespread and persistent problems among the locals – alcoholism and border drug trafficking. Upon arrival, the missionary realized the needs of vast, sparsely populated areas and set up a diocesan radio station and network to spread educational programs to remote areas. During those years, he built three hospital ships, each called *Lituania*, to visit Indians, military crews and other villages, and for some time had a plane-ambulance. The missionary's dream was to set up a separate village for the lepers on Guapore River Island. His fame grew in the early 1960s, when an epidemic broke out in San Joaquin. The first to go there, he explored the nature of the disease within two days and began independently vaccinating and rescuing people. The Lithuanian missionary took great care of the indigenous people who referred to him simply as 'Padre Medico'.

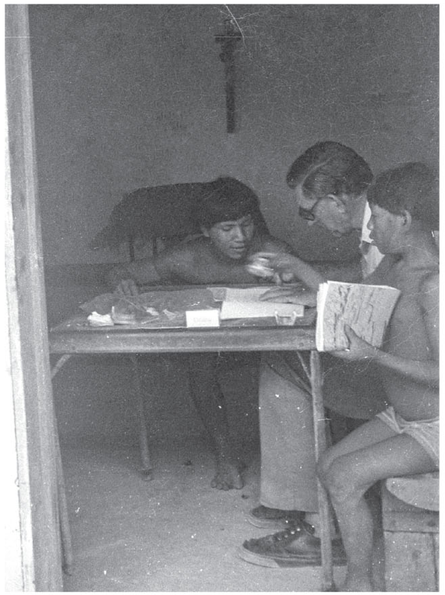

Oficialiai misijoje vietinės kalbos buvo uždraustos, nes Brazilijos valdžia į misijas, prie kurių daug prisidėdavo finansiškai, žiūrėjo ne tiek kaip į katekizacijos, bet labiau kaip į civilizacijos skleidimo procesą. K. Bėkšta viename laiške rašė: „Čia be vietinės kalbos nė iš vietos. Kadangi mūsų misija čia dar labai neseniai, misionieriai vietinės kalbos per mažai moka. Visi uoliai mokosi. Pradėjau ir aš jos mokytis, bet be gramatikos ir žodyno, nes tokių dar nėra parašyta... Vos tik atvykau, jau pirmą popietę ėjau su vaikais pasivaikščioti. Jie viską vardino savo kalbos vardais: medžius, žoles, paukščius... Bet argi įmanoma viską išmokti iš karto?“

Officially, local languages were forbidden in the mission because the Brazilian authorities perceived missions not so much as a process of catechizing, but rather as a process of spreading civilization. In one letter, K. Bėkšta wrote: “Not knowing the local language gets you nowhere. As our mission here is very recent, missionaries have little knowledge of it. All are zealously learning. I started studying it too, but without grammar and vocabulary because none of them are written yet... As soon as I arrived, already the first afternoon, I went out for a walk with the kids. They were naming everything in their local words: trees, herbs, birds... But is it possible to learn everything at once?”

Kun. Kazimieras Jurgis Bėkšta SDB (1924–2015) – kultūros antropologas, etnografas ir etnologas – dirbo Rio Negro aukštupyje, Brazilijos ir Kolumbijos pasienyje. Vietinės kalbos nebuvo užrašytos, nebuvo ne tik žodynų, bet ir raidyno, sistemingos gramatikos. K. Bėkšta keliavo per džiungles pėsčiomis, nakvojo po atviru dangumi, maitinosi tuo, ką duoda gamta. Kasdien mokydavo indėnų vaikus, sprendė bylas, lankė ligonius ir senelius, evangelizavo. Pastebėjęs, kad vietinių kalboje daug išimčių, misionierius atsargiai pradėjo domėtis senuoju tikėjimu, mitais, pasaulėžiūra. Paaiškėjo, kad esama daug paslapčių, kurių genčių vaikai ir moterys negali žinoti, tad reikėjo ieškoti vyrų, senių pagalbos. Šie, bijodami atskleisti svetimšaliui genties paslaptis, siųsdavo K. Bėkštą pas pažė (šamanus). Paaiškėjo, kad jie naudoja kitiems nesuprantamą „slaptą“, arba „šventą“, kalbą. Šis naujas uždavinys – iškoduoti simbolinius posakius, senų, išnykusių kalbų likučius, kurių jau niekas nebemokėjo išversti, tapo nauju kasdieniu misionieriaus darbu ir aistra. K. Bėkšta surinko kelis šimtus valandų trunkančius įrašus indėnų kalbomis, su vienu pažė surašė pirmųjų „didžiųjų būtybių“ vardus ir genealogiją, išvertė į tukanų ir janomamų kalbas evangeliją pagal Morkų, parengė trikalbį (tukano–tujuka–desana) katekizmą, elementorius tukanų, aharaibų, kohorošitari, kašarari genčių kalbomis. Sekdami misionieriaus pavyzdžiu gretimų genčių indėnai patys sudarė elementorius savo kalboms.

Rev. Kazimieras Jurgis Bėkšta SDB (1924–2015) – a cultural anthropologist, an ethnographer and ethnologist – worked in the upper Rio Negro, on the border of Brazil and Colombia. The local languages were not written down, and dictionaries, an alphabet, and systematic grammar did not exist. K. Bėkšta traveled through the jungle on foot, spending the nights in open air, and being nourished by what nature had to offer. Every day he taught Indian children, visited the sick and the old, and evangelized. Having noticed that there were many exceptions in the local language, the missionary began to take interest in the ancient beliefs of the natives, and their stories and myths. It turned out that there were many secrets that the tribal children and women were not allowed to know, so he had to seek the help of the elders. Fearing to reveal the secrets of the tribe to a stranger, they sent K. Bėkšta to the local shamans, also known as the wise men. After earning their trust, he found out that they used a ‘secret’ or ‘sacred’ language. This new challenge – to decipher complicated symbolic expressions, remnants of old, obsolete languages that no one could ever translate – became his new daily mission and passion. K. Bėkšta collected hundreds of hours of Indian-language records. Together with a Tucano wise man, he wrote down the names and genealogy of ‘the first great beings’, translated St. Mark’s Gospel into the Tucano and Yanomama languages, drafted a trilingual (Tucano-Tuyuca-Desano) catechism, and wrote grammar textbooks in the indigenous languages of Tucano, Kohoroshitari and Kaxarari. Following the missionary’s example, the Indians of neighbouring tribes ‘invented’ the foundations for their languages themselves.

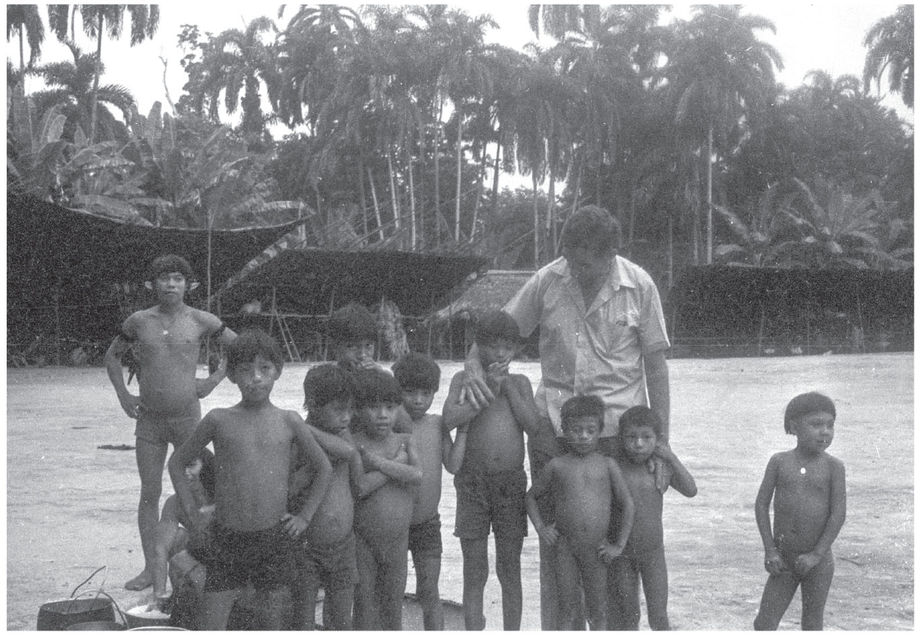

„Jie norėjo žinoti, iš kur aš esu, tad pasisakiau, kad esu lituano. „O kas tai yra?“ – „Štai, jūs esat tukano, desano, vanano, o aš – lituano.“ – „A“, – jie suprato, kad esu kitos genties. Tai beveik „giminaitis“. Ilgainiui pasisekė gauti ir jų pasitikėjimą.“

Iš K. Bėkštos dienoraščio

They wanted to know where I was from, so I said that I was Lituano. ‘What is that?’ ‘Look, you are Tucano, Desano, Vanano, and me – Lituano.’ ‘Ah’ – they understood that I was from another tribe. That means almost a kinsman. Eventually I was lucky enough to gain their trust.

From K. Bėkšta’s diary

K. Bėkštos parengti indėnų kalbų vadovėliai: elementorius tukanų kalba, dvikalbiai tukanų-desanų bei kohorošitari-janomamų vadovėliai.

Textbooks for Indian languages prepared by K. Bėksta: a Tucano textbook, a bilingual Tucano-Desano and a Kohoroshitari-Yanomama textbooks.

1972-aisiais K. Bėkšta buvo pakviestas profesoriauti į Manauso universitetą. Iš miesto pusmečiui pas indėnus jis grįždavo kasmet, tik vis į kitą gentį. Taip po septyniolikos metų buvo pažįstamas jau visoje apylinkėje ir visur turėjo savo buvusių auklėtinių. Gretimose vyskupijose dirbę misionieriai, girdėdami apie K. Bėkštos gabumus užmegzti gerus santykius su vietiniais, dažnai pasikviesdavo jį, kad padėtų susitarti su savaisiais. K. Bėkšta tapo vienu svarbiausių Amazonijos kultūrų tyrinėtoju, o jo surinkta medžiaga ir nudirbti darbai – neįkainojamu šaltiniu siekiant pažinti ir išsaugoti vien jo dėka neišnykusius ištisų genčių kultūrinio paveldo reiškinius. Jo ir bendražygių įkurtas indėnų etnografijos muziejus bei CIMI (Vietinė misionierių taryba) ir toliau tęsia šią misiją.

In 1972 K. Bėkšta was invited to work as a professor at Manaus University. He would return from the city to the Indians each year, but to a different tribe. After seventeen years he was known all over the area and had his former students everywhere. Having heard about Bėkšta's ability to establish good relationship with the locals, missionaries in adjacent dioceses would often ask him for help in making arrangements with their own people. K. Bėkšta has become one of the foremost and most prominent explorers of Amazonian cultures. His collected material and works have become invaluable sources for exploring and preserving the phenomena of tribal cultural heritage that otherwise would have been lost. The Museum of Indian Ethnography and CIMI (Local Council of Missionaries), founded by him and his associates, continue this mission.

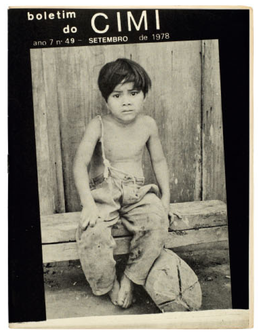

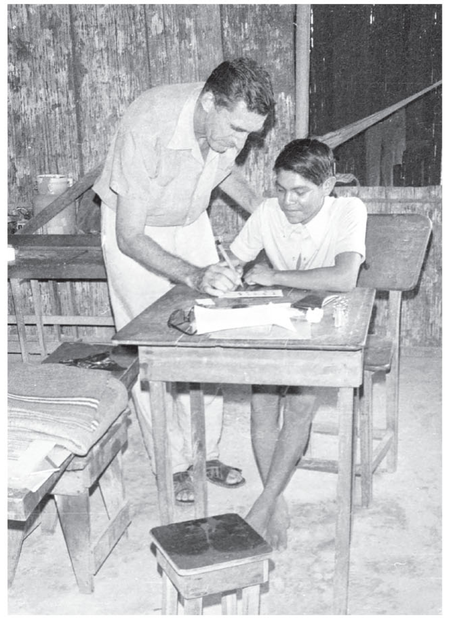

Surinktus mitologinius pasakojimus K. Bėkšta visuomet stengėsi spausdinti ne savo, bet tų pasakotojų-autorių vardais, palikdamas jiems autorines teises ir suteikdamas galimybę bent kiek iš šio darbo užsidirbti. Vienas tokių veikalų, kartu su tukanų pažė Gabriel dos Santos Gentil užrašytas „Pieno ežeras. Tukanų mitas" A. Saulaičio SJ iniciatyva neseniai pasirodė ir lietuvių kalba.

K. Bėkšta always tried to publish the collected mythological stories not under his own name, but under the name of his storytellers-authors, leaving them the copyright and the opportunity to earn from this work. One of such works, a myth written down together with Toucan wise man Gabriel dos Santos Gentil, Milk Lake. Toucan Myth, *on the initiative of Rev. A. Saulaitis SJ has recently appeared in the Lithuanian language.*